

ЗЛОЧИННІСТЬ. Девіантність, яка заборонена державою у кримінальному законі і негативно санкціонується позбавленням волі.

Злочинність, як соціально-правове явище, має трьохвимірну характеристику. Перший вимір – *особистісний* (людина, її потреби та бажання, характер, прагнення, орієнтації та суб'єктивно обумовлена поведінка). Другий вимір – *суспільний* (схвалення або засудження поведінки відповідно до соціальних норм). Третій вимір – *правовий* (державна кримінально-правова стигматизація, оцінювання поведінки відповідно до норм кримінального права). Звідси розуміння злочину як результату конфлікту між потребами *особи* (які спонукають до певних дій), *соціально-нормальними* способами їх задоволення та *державними* кримінально-правовими заборонами певних дій.

Онтологічна триадичність злочинності є причиною того, що у сучасній науці вживаються три основні групи її визначень, кожна з яких виділяє одну із сторін системи „людина – суспільство – кримінальний закон”:

- 1) злочинність як особливий тип поведінки, що відхиляється (досягла суспільної небезпеки), субкатегорія девіантної поведінки;
- 2) злочинність як девіантний соціальний процес (інститут, субкультура) підпорядкований загальним закономірностям розвитку соціальних явищ;
- 3) злочинність як результат правового оцінювання негативних девіацій.

Кожне з основних визначень є втіленням головних теоретичних підходів, які співіснують у кримінології, починаючи від виникнення науки про злочинність: *кримінально-правової парадигми* (Ч. Бекарія, Д. Бентам, П. Фейєрбах), *соціологічної парадигми* (А. Кетле, К. Маркс, Е. Дюркгейм, Е. Сатерленд) та *антропологічної парадигми* (Ч. Ломброзо, З. Фройд, У. Шелдон).

Комплексне пояснення злочинності як соціально-правового явища містить у собі, по-перше, визначення девіантних станів внутрішнього світу особистості (раціонально неконтрольовані бажання, інтереси, мотиви). По-друге, характеристику суспільних впливів на особу, здатних як вгамувати, так і посилити неконтрольованість бажань і відповідних вчинків. По-третє, аналіз механізму *криміналізації* (державної формалізації забороненої поведінки).

Основна умова існування злочинності – незбіг *соціального порядку*, як спонтанної, незалежної від діючого права підтримки сталих зразків соціальних дій та *правового порядку* – системи формального соціального контролю, яка встановлюється та підтримується державою. Хоча у більшості випадків державно-формальне визначення “злочинного” співпадає з суспільними уявленнями (навмисне вбивство, зґвалтування, крадіжка тощо), у будь-якому суспільстві можна знайти приклади суперечностей між тим, що карається державою і тим, що засуджується суспільством. Ще Е. Дюркгейм показав, що межа між “злочинним” та “нормальним” не є абсолютною і залежить від конкретних суспільно-історичних умов.

Існує певна функціональна залежність між злочинністю та соціальною динамікою (процесами суспільного розвитку). У періоди інтенсифікації суспільного розвитку рівень злочинності завжди підвищується. Навпаки, низький рівень злочинності є характеристикою стабільного, сталого соціального порядку, коли суперечності між потребами індивідів та дозволеними суспільством і державою способами їх задоволення мінімальні. Для таких суспільств є характерним жорсткий соціально-правовий контроль (партійний, поліцейський, релігійний, клановий, громадський, виробничий, сімейний тощо) за усіма видами девіацій, заснований, в першу чергу, на обмежуванні рівня потреб більшості індивідів. Звідси – найнижча злочинність у державах з тоталітарними режимами з їх прагненням поширити правовий порядок до меж соціального порядку (ототожнювання держави і суспільства) та регулювати практично усі суспільні відносини. Для такої моделі суспільної організації стабільність, підтримання порядку стає головною метою, а будь-які девіації (в тому числі соціально-позитивні, інновативні) стають небезпечними, що впливає на зміст формально-правового оцінювання тих або інших дій як злочинних. Так, у доіндустріальній Європі навіть вбивство не завжди вважалось серйозним злочином, в той час, як найсуворіші покарання тягли за собою дії, пов'язані із сумнівами у існуючому порядку (єресь, богохульство, святотатство). Такий же принцип діяв у Радянському Союзі сталінської доби, коли на кримінально-правове оцінювання та покарання впливала належність індивіда до “соціально близьких” або “соціально чужих” злочинців. При такому стані

речей небезпечною для держави та потенційно злочинною могла стати будь-яка інновація, що завжди і скрізь призводило до уповільнення суспільного розвитку таких суспільств.

Навпаки, у суспільствах з високим рівнем інтенсивності соціального розвитку обсяг обмежень для індивідуальних потреб та дій по їх задоволенню значно зменшується. Зростає значення для системи *позитивних девіацій* (соціальна творчість), які виконують негентропійну функцію, служать засобом (механізмом) *розвитку* системи, усуваючи застарілі стандарти поведінки. Одночасно зростає рівень *негативних девіацій* (злочинність, наркотизм, корупція, тероризм тощо). За думкою Е. Дюркгейма, "щоб отримала можливість вираження індивідуальність ідеаліста, чії мрії випереджають час, необхідно, щоб існувала й можливість вираження індивідуальності злочинця, який стоїть нижче рівня сучасного йому суспільства. Одне немислиме без другого". Злочинність, таким чином, стає платою за суспільний прогрес, побічним ефектом соціальної динаміки.

Головна *соціальна функція злочинності* - сигналізація про необхідність зміни стандартів дій та відносин, закріплених в нормах права. Надмірне стримування легалізації змін в соціальному порядку приводить до соціальної дезорганізації (*аномії*), коли злочинність у суспільстві виходить за межі норми. Крім того, злочинність та інші форми девіантності нагадують більшості членів суспільства про загальні інтереси та цінності.

Характеризуючи функціональне значення злочинності у глобально-історичному контексті, не можна обійти повз її тяжкі соціальні наслідки. Так,

у США вираховують розмір “податку на злочинність” (втрати, збитки та витрати) у 450 мільярдів доларів на рік. На території колишнього СРСР за останні 40 років тільки від зареєстрованих навмисних убивств загинуло більше 1 млн. чоловік. Крім прямої та непрямой шкоди (матеріальної, моральної, фізичної), до соціальних наслідків злочинності слід віднести також дезорганізацію соціальних структур, дисфункцію соціальних інститутів, порушення суспільного спокою, породження у людей почуттів непевності, тривоги, страху.

Література:

Бачинин В.А. Философия права и преступления. - Харьков, 1999; Гіденс Е. Соціологія. Пер. з англ. - К., 1999. - Розд. 8: Девіантна поведінка і злочинність; Гишинский Я.И. Преступность // Энциклопедический социологический словарь. - М., 1995; Дюркгейм Э. Норма и патология // Социология преступности. - М., 1966; Зелинский А.Ф. Криминология. Курс лекций. Харьков, 1996; Иншаков С.М. Зарубежная криминология. - М., 1997; Криминология / Под ред. Дж. Ф. Шели / Пер. с англ. - СПб.: Питер, 2003; Ли Д.А. Преступность как социальное явление. - М., 1997; Маркс К. Население, преступность и пауперизм // Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр. соч. - Т. 13. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура // Социс. - 1992. - № 2; Рущенко І.П. Соціологія злочинності. - Харків, 2001; Смелзер Н. Социология. - М., 1994; Социология преступности. - М., 1966; Шнайдер Г.Й. Криминология. Пер. с нем. - М., 1994; Шур Э. Наше преступное общество: социальные и правовые источники преступления в Америке. - М., 1974.

В.І. Поклад